

Josip Kolanović

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

ARHIVSKA SLUŽBA REPUBLIKE HRVATSKE: STANJE I IZGLEDI RAZVOJA

UDK 930.25(497.5)"20"
007:930.25

Izlaganje sa znanstvenog skupa

Uvodno izlaganje na Prvom kongresu hrvatskih arhivista u kojem se iznose temeljni problemi razvoja arhivske službe usredotočeni na sljedeća pitanja: Arhivi čuvari kulturne baštine, Pretpostavke razvoja arhivske službe u Hrvatskoj; Stanje problemi i izgledi razvitka, Osnovne postavke razvitka arhivske službe, Problem mreža arhivskih ustanova i strategija razvoja, Arhivi i legislativa, Arhivi i uprava: međuovisnost i povezanost; Arhivi i informacijske tehnologije te Arhivi i demokratizacija društva.

Ključne riječi: arhivistika, informatizacija arhiva, Hrvatska

Hrvatski arhivisti i djelatnici u pismohranama već deset godina održavaju redovita godišnja savjetovanja na kojima su razmatrali određena pitanja iz arhivske teorije i prakse. Ovaj Prvi kongres hrvatskih arhivista ima cilj suočiti se s problemima suvremene arhivske službe i utvrditi smjernice daljega razvoja. Cilj koji smo postavili pred ovaj Kongres naznačuje i sama tema: *Arhivi u novome tisućljeću: Stanje i izgledi arhivske službe*. Ovim uvodnim izlaganjem želimo sažeto upozoriti na osnovna pitanja s kojima se susreće arhivska služba Republike Hrvatske i u kojem smjeru vidimo njezin dalji razvoj. Istodobno želimo sagledati ulogu, zadaće i obveze arhiva, arhivista i djelatnika u pismohranama u strategiji razvoja Republike Hr-

vatske u 21. st. Ovaj Kongres i održavamo u vrijeme kada se u Hrvatskoj provode rasprave o Vladinu projektu "Strategija razvitka Hrvatske u 21. st.". Taj projekt obuhvaća sva područja života i djelatnosti, a arhivska služba je izrijeком implementirana u dva potprojekta: Informatizacija Hrvatske u 21. st. i Strategija razvitka kulture.

1. ARHIVI ČUVARI KULTURNE BAŠTINE

Prva, a često i temeljna asocijacija na spomen rječi "arhiv", vezuje se uz "arhivsko gradivo" kao "kulturno dobro", "kulturnu baštinu" ili kao jedincatu-unikatnu "memoriju", vrelo bez kojega nije moguće upoznati prošlost niti u punini spoznati identitet nekoga naroda. Uz takve asocijacije uvijek ostaje trajno prisutna svijest o "arhivskome gradivu" kao dokaznom sredstvu kojim se štite prava države i prava pojedinaca. U suvremenosti "arhivsko gradivo" se povezuje s osnovnim ljudskim pravima. Vijeće Europe u uvodnom dijelu Preporuke o europskoj politici o dostupnosti arhivskoga gradiva izrijeком navodi da se neko društvo može smatrati demokratskim samo onda kada je svim njegovim građanima omogućeno da upoznaju svoju vlastitu prošlost.¹ Pravna država se temelji na zaštiti i čuvanju informacija i u tome smislu "ona hoda po papirima" te bez brige za zaštitu arhivskoga gradiva, onoga u nastajanju kao i onoga koje se čuva u arhivima, ne možemo govoriti ni o zaštiti prava država, naroda i pojedinaca. Konačno, dobro uređena arhivska služba i sustav upravljanja dokumentima temeljna su pretpostavka transparentnosti uprave i osiguranju prava na punu informaciju, na čemu se zasniva suvremeno demokratsko društvo.

Zaustavimo se na prvoj konstataciji: arhivi su dio kulturne baštine i neotuđivi dio naslijeđa svake zemlje. Zahvaljujući prethodnim generacijama koje su, čuvajući "prava" građana, sačuvala izuzetno bogatu arhivsku baštinu, u hrvatskim arhivima čuvamo pisane zapise od 10. st., a u kontinuitetu – kao arhivske cjeline od 13. st. Bez te baštine ostala bi u magli naša tisućljetna prošlost i povezanost hrvatskih zemalja sa širim europskim okruženjem. Povijesna sudbina hrvatskih zemalja utjecala je da možemo govoriti o nekoliko značajnih središta u kojima je nastala i sačuvala se bogata arhivska baština: Banska Hrvatska i Vojna krajina, Dubrovačka Republika,

---

¹ Preporuka br. R (2000) 13. Odbora ministara vijeća Europe zemljama članicama: O europskoj politici o dostupnosti arhivskoga gradiva. Preporuka je prihvaćena 13. srpnja 2000. godine na 717. sjednici zamjenika ministara. U uvodnom dijelu, u kojemu se iznose motivi donošenja ove Preporuke, među ostalim, ističe se pravo na informacije koje se čuvaju u arhivima, ali i na one koje stvaraju tijela državne uprave, naglašava se kako je arhivsko gradivo bitan i nezamjenjiv dio kulture te ono osigurava opstanak ljudskoga pamćenja. Nadalje, izrijeком se navodi kako neka "zemlja ne postaje potpuno demokratska dok svaki od njenih stanovnika ne dobije mogućnost objektivne spoznaje elemenata svoje povijesti" i konačno, kako proučavanje arhivskoga gradiva pridonosi boljem razumijevanju složenosti povijesnog procesa uopće, a naročito onoga u 20. st. a "razumijevanje novije europske povijesti može pridonijeti sprečavanju sukoba".

Mletačka Dalmacija i Istra. Svjedočanstvo o njihovoj povijesti čuva se u arhivima u Zagrebu, Dubrovniku, Zadru, Rijeci i Pazinu. Dodajmo tome i ostala značajnija središta povijesnoga i kulturnoga razvoja: Split, Varaždin i Osijek, i upotpunit ćemo sliku o arhivima u kojima se čuva "memorija" i "pisana baština" hrvatskoga naroda.

Zaštita arhivskoga gradiva ima u Hrvatskoj dugu tradiciju i ona pripada europskom civilizacijskom procesu koji se postupno razvijao: od čuvanja arhivskih zapisa kod stvaratelja, do postupne institucionalizacije arhiva u drugoj polovini 19. st. i stvaranja moderne mreže arhivskih ustanova. Primjera radi možemo spomenuti kao najstariju i najizrazitiju odredbu o čuvanju arhivskoga gradiva onu sadržanu u Statutu Grada Splita iz 1312. godine koja sadrži temeljni odnos prema arhivskome gradivu kakav se sačuvao do naših dana. Statut (II,61) donosi odredbe o tome da se onemogućiti krivotvorenje (*falsitas*), krađa (*furtum*) ili zloupotreba (*fraus*) dokumenata te predviđa intelektualnu i materijalnu zaštitu arhivskoga gradiva i njegovo korištenje. Stoga je donesena obveza da se izradi popis sukladno strukturi spisa (*inventarium*), osigura prostor i pristup dokumentima sustavom dvaju ključeva te omogućiti način korištenja. Upravo takva tradicija, prisutna i u priobalnom dijelu i u unutrašnjosti Hrvatske, omogućila je da se sačuva bogata arhivska baština od najstarijih vremena. U tome razvoju arhivske službe utjecaj je imala praksa zemalja s kojima je u pojedinim razdobljima Hrvatska tvorila političku zajednicu: Venecija, Ugarska, Austrija i Francuska. Premda početke arhivske službe u modernom smislu možemo staviti u sredinu 19. st., puni razvoj moderne arhivske službe smještamo tek u sredinu 20. st. Od 1945. do danas razvila se arhivska služba sa svim svojim elementima, koja je konačno regulirana Zakonom iz 1997. godine.²

U suvremenom razvoju na svjetskoj razini uočavamo *dvije činjenice* koje uvelike određuju i usmjeruju arhivsku službu i postavljaju zadaće pred suvremene arhive. To su:

a) *uvodenje informatičke tehnologije*, što je problem arhivske službe postavilo na sam početak nastanka dokumenta te time prekinulo svojevrsnu odvojenost arhiva i pismohrana. Naime, pri samom nastanku dokumenata potrebno je utvrditi sve bitne elemente njegove daljnje sudbine (klasifikacija, pravna valjanost, autentičnost, rok trajanja, dostupnost).

b) *pravo na informiranje* u suvremenom demokratskome društvu traži da dokumenti budu dostupni svim građanima kao njihovo osnovno demokratsko pravo. Pravo na informiranje je u anglosaksonskome svijetu proizvelo pravu revoluciju u

---

² Sažeti prikaz razvitka arhivske službe u Hrvatskoj kao i pregled svih arhivskih fondova, kako onih koji se čuvaju u arhivima tako i onih koji se nalaze u drugim ustanovama (u crkvenim ustanovama, HAZU, knjižnicama i muzejima) vidi u knjizi Josip Kolanović (uredio), Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ. SR Hrvatska, Beograd 1984. U pripremi je novo nadopunjeno i revidirano izdanje ove publikacije koja predstavlja registar svih arhivskih fondova i zbirki u Republici Hrvatskoj.

arhivskoj službi, jer je postavilo nužan zahtjev da profesionalci budu prisutni u cijelom procesu upravljanja dokumentima: od nastanka do korištenja. To je stvorilo novu profesiju *records managera*, a kasnije se došlo do postavke da ne postoje dvije profesije (arhivist i records manager) s različitim odgovornostima.

2. PRETPOSTAVKE RAZVOJA ARHIVSKE SLUŽBE U HRVATSKOJ

Arhivska služba kao zasebna služba, ima konačni cilj očuvati "memoriju naroda", pisanu kulturnu baštinu, a time sačuvati svjedočanstvo i dokaz o pravima države i pojedinca. U ostvarenju tih ciljeva neophodno je provesti:

- **zakonsko uređenje** arhivske službe. Arhivski zakon mora pružati zakonske okvire o zaštiti javnoga i privatnoga arhivskoga gradiva;
- **upravnu strukturu arhivske službe** koja ima značaj državne službe;
- **dugoročno planiranje ulaganja i razvoja arhivske službe** kojima osigurava stabilan izvor financiranja arhiva i racionalno gospodarenje sredstvima, posebice osiguranje primjerenoga prostora za trajnu zaštitu gradiva;
- **školovanje arhivskih stručnjaka** u arhivima i pismohranama;
- **razvoj i uvođenje stručnih standarda i standarda kvalitete** za upravljanje gradivom u svim fazama životnog ciklusa dokumenta;
- **razvoj informacijske infrastrukture** arhiva kao dijela nacionalne informacijske infrastrukture.

Suvremena informacijska tehnologija traži **suradnju arhivske službe s informatičarima** kako bi se vodila sustavna zajednička briga za elektroničke zapise već kod njihova nastanka i omogućila njihova djelotvorna zaštita i dostupnost.

Stvaranjem ravnoteže između klasične arhivske službe, koja je bila gotovo isključivo usmjerena na arhivsko gradivo kao pisani zapis "od trajnoga značenja za kulturu, povijest i druge znanosti" te zahtjeva informacijskog razvoja, potrebno je preispitivanje i uloge arhivske službe i funkcija arhiva u suvremenom okruženju. Na poseban način suvremeni razvoj informacijskih tehnologija i prava na dostupnost informacijama traže od državne uprave i postavljanje nove koncepcije arhivske službe, zasnovane na stručnoj kompetentnosti i otvorenosti prema javnosti.

3. STANJE, PROBLEMI I IZGLEDI RAZVOJA

Ustroj arhivske službe

Organizacija arhivske službe je značajan čimbenik u njezinu razvoju, jer u njoj se kriju i mehanizmi djelovanja službe. Moguće je ustvrditi da općenito problem administracije u kulturi, posebno u zemljama u tranziciji, traži promišljanje i putove

koji će odgovarati novim društvenim odnosima. Pri tome mislimo prvenstveno na profesionalnost i na stručno planiranje, vođenje i stručni nadzor u pojedinim segmentima kulture.

Sadašnji ustroj arhivske službe (a mišljenja smo i drugih segmenata koji se općenito svrstavaju u "upravljanje kulturnim dobrima", kao što su knjiga, muzeji, nepokretni spomenici kulture) pokazuje određenu podvojenost. S jedne strane postoji Hrvatski državni arhiv kao matična ustanova u arhivskoj službi, dok je s druge strane upravljanje i odlučivanje u svezi s arhivskom djelatnošću koncentrirano na drugome mjestu – u Ministarstvu kulture. Budući da je Hrvatski državni arhiv matični arhiv za arhivsku djelatnost, potrebno je razmotriti mogućnost da se stvori ili kao samostalno tijelo ili kao zasebno tijelo pri Hrvatskome državnome arhivu **Arhivska uprava ili Ravnateljstvo za arhive**, kao upravno, stručno i nadzorno tijelo. Model zasebne arhivske uprave gotovo da je karakteristika arhivskih služba, s time da je ta uprava odnosno ravnateljstvo u nadležnosti Ministarstva kulture (Grčka, Španjolska, Francuska, Irska, Italija, Luxemburg, Nizozemska), Ministarstva unutrašnjih poslova (Češka, Slovačka), Ministarstva znanosti (Belgija), Predsjednika vlade (Portugal, Turska, Austrija), Ministarstva pravosuđa (Ujedinjeno kraljevstvo)³.

Danas pri Hrvatskome državnom arhivu djeluje Razvojni odjel koji obavlja matične poslove arhivske službe. Organizacijski model djelovanja Arhivske uprave pri Hrvatskom državnom arhivu približio bi se modelu Ravnateljstva za arhive u Francuskoj, a njime bi se omogućila maksimalna racionalizacija i profesionalizacija upravljanja arhivskom službom Republike Hrvatske. U tako ustrojenoj Arhivskoj upravi pojedini stručnjaci bili bi zaduženi za pojedina područja djelatnosti (međunarodna suradnja, pravna pitanja, razvoj arhivske službe, nadzor nad pismohranama, izdavaštvo, informatika) te obavljali nadzornu (inspekcijsku) službu nad arhivima. Model arhivske uprave ili Ravnateljstva za arhive pri Hrvatskom državnom arhivu, konačno, odvojio bi *funkcije središnjeg državnoga arhiva* od *matične funkcije* koju sada obavlja Hrvatski državni arhiv za cjelokupnu arhivsku službu.

Samostalna arhivska uprava ili Ravnateljstvo za arhive pri Hrvatskome državnom arhivu više bi odgovarali interministerijalnome značaju arhivske službe i imao bi veće kompetencije na stvaratelje arhivskoga gradiva, ali bi se njime učinio odmak od tradicije da se arhive gleda gotovo isključivo kao kulturno dobro i kao povijesni izvor.

U svjetskoj arhivskoj praksi najizrazitiji primjer integracije upravljanja spisima i arhivskim gradivom primijenjen je u Australiji u Novom Južnom Walesu gdje je Arhivski zakon zamijenjen Zakonom o državnim spisima, koji predviđa osniva-

---

³ Usp. *Les archives dans l'Union européenne. Rapport du groupe d'experts sur les problèmes de coordination en matière d'archives. Commission Européenne. Secrétariat général. Bruxelles 1994, str. 3-4.*

nje Ureda za državne spise. Cilj toga Ureda je ne samo omogućiti bolju zaštitu arhivskoga gradiva kao dijela kulturne baštine, nego i osigurati bolje upravljanje spisima vladinih institucija te promovirati učinkovitu i odgovornu vladu kroz poboljšano upravljanje spisima.⁴ Vladin Ured za strategiju razvitka Republike Hrvatske u 21. stoljeću, u projektu koji razrađuje informacijsku i komunikacijsku tehnologiju, implicitno postavlja pravne i upravne zahtjeve u kojima arhivska služba i općenito upravljanje informacijama i spisima zauzima povlašteno mjesto u svim segmentima državne uprave. Taj elaborat prvenstveno ima u vidu elektroničko poslovanje i elektroničku upravu kao osnovu preobrazbe drugih djelatnosti.⁵ Suvremeno elektroničko poslovanje i elektronička uprava postavljaju novi izazov arhivskoj službi, ali traže i temeljitiju koordinaciju između arhivske djelatnosti i državne uprave u novoj koncepciji upravljanja spisima. To je izazov i za promišljanje o novom ustrojbenom sustavu arhivske službe i definiciji njezinih zadataka u suvremenom informatičkom okruženju.

Danas je arhivska služba u Hrvatskoj u sastavu Ministarstva kulture, ali ima *interministerijalni značaj*: svojim nadležnostima proteže se na sve segmente državne uprave; ustrojena je kao *jedinstvena služba* i nadležna je za sva ministarstva te nema izdvojenih arhivskih službi kao u nekim zemljama (vanjski poslovi, vojska); ima *centralizirano obilježje* i s obzirom na financiranje i s obzirom na upravni i stručni nadzor.

Ipak, Zakon o arhivskom gradivu i arhivima iz 1997. godine⁶ ostavlja mogućnost *decentralizacije*, jer jedinice lokalne uprave i samouprave mogu osnivati vlastite arhive, koje same i financiraju. Uz mrežu državnih arhiva koji čuvaju javno arhivsko gradivo, ostavljena je mogućnost osnivanja i arhiva za privatno arhivsko gradivo (gospodarski, stranački arhivi, crkveni arhivi i privatni arhivi), ali i za specijalizirane javne institucije (sveučilišni arhivi, audiovizualni arhiv).

Ostavljajući veliki prostor za decentralizaciju arhiva, u duhu europske prakse, predviđa se centralizirani stručni nadzor, koordinacija i primjena jedinstvenih stručnih standarda.

Centralizirana ili decentralizirana služba?

Danas je najveći dio arhivske službe centraliziran. Svi su arhivi povezani u mrežu državnih arhiva i na državnom su proračunu, a arhivska služba je uređena

---

⁴ Theo Thomassen, Arhivisti i records manageri: ista struka, različite odgovornosti, *Arhivski vjesnik* 43 (2000), 15.

⁵ Usp. Ured za strategiju razvitka Republike Hrvatske: Hrvatska u 21. stoljeću: Informacijska i komunikacijska tehnologija, Zagreb 2001. Posebno poglavlje: Elektroničko poslovanje, elektronička uprava i preobrazba drugih djelatnosti, str. 43-50.

⁶ Narodne novine br. 105/1997.

kao jedinstvena služba za sva tijela državne uprave, lokalnu samoupravu i javne ustanove. Jedinstvenost arhivske službe (u kojoj nisu izdvojeni Arhivi Ministarstva vanjskih poslova ili Ministarstva obrane) odgovara modelu malih zemalja i potrebno ju je zadržati. Model državnih arhiva na cijelome području Republike Hrvatske preuzet je po uzoru na Italiju i Njemačku, jer je svo gradivo do 1990. proglašeno "državnim vlasništvom", ali i radi financiranja. Ipak, iz ovoga sustava izuzet je veliki sektor privatnih stvaratelja arhivskoga gradiva (dionička i trgovačka društva, sveučilišta).

Zakonom je previđena i mogućnost stvaranja *arhiva jedinica lokalne uprave i samouprave* (arhivi županija, gradova, općina) te samostalnih *privatnih arhiva* (gospodarski, sveučilišni, stranački, crkveni arhivi, arhivi sredstava javnoga priopćavanja i sl.). Prijedlog koji nudi Zakon – zadržavajući mrežu državnih arhiva za arhivsko gradivo u državnom vlasništvu te ostavljajući mnogućnost osnivanja arhiva jedinica lokalne samouprave i privatnih arhiva, u duhu je suvremenih kretanja u europskim zemljama. Međutim, ovo pitanje je i dalje otvoreno te – ukoliko se u tom pogledu ne poduzmu poticajne i druge mjere – postoji opasnost da arhivsko gradivo u privatnome vlasništvu ne bude adekvatno zaštićeno, što je veliki problem većine arhivskih službi u Europi.

Zakonom je otvorena i mogućnost osnivanja privatnih arhiva, posebno na području gospodarstva, koji bi mogli djelovati na tržišnim osnovama, što je također jedan od trendova u razvoju suvremene arhivske službe u svijetu.

U svim oblicima centralizirane (državne) arhivske mreže i decentraliziranih i specijaliziranih arhiva potrebno je osigurati *jedinstvene stručne standarde*, što naglašava važnost *Arhivske uprave* ili *Ravnateljstva za arhive kao upravnog, stručnog i nadzornog tijela* koje može stručno koordinirati i unapređivati arhivsku službu kao jedinstvenu djelatnost.

4. OSNOVNE POSTAVKE RAZVOJA ARHIVSKE SLUŽBE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Jedinstvena arhivska služba i upravljanje arhivskom službom

U koncepciji koja ima značaj centralizacije arhivske službe (mreža državnih arhiva) ili u decentraliziranoj mreži arhiva (arhivi jedinica lokalne samouprave i uprave te specijalizirani arhivi) potrebno je *oblikovati upravno-koordinacijsko i stručno-nadzorno tijelo za arhivsku službu u cjelini*. Hrvatska kao mala zemlja ne može podnijeti rascjepkanost službe u kojoj bi došlo do udvajanja funkcija (kao što je bio slučaj ranije, da postoje neovisni arhivi za vojsku, ministarstvo vanjskih ili unutarnjih poslova). *Koncepcija jedinstvene arhivske službe* je primjerena i za veće zemlje, ali osobito u manjim zemljama, radi racionalizacije u korištenju ljudskih i

materijalnih resursa i izbjegavanja stvaranja paralelnih normi i "arhivskih politika". Kako je već istaknuto, ta jedinstvenost s upravno-kordinacijskog i stručno-nadzornog gledišta ostvarljiva je preko *Arhivske uprave* odnosno *Ravnateljstva za archive*. Ono bi istodobno trebalo biti koordinator inicijativa i realizator normi za učinkovito upravljanje arhivskim zapisima i arhivskom službom u cjelini.

Osiguranje dovoljnog broja stručnjaka u arhivima i pismohranama

U ranijoj fazi arhivisti su uglavnom bili povjesničari ili pravnici priučeni za arhivsku službu. Suvremeni razvoj je afirmirao arhivistiku kao zasebnu znanost koja odgovara suvremenim zahtjevima upravljanja zapisima i arhivima. Stručnjaci su potrebni i u *pismohranama* (kod stvaratelja) i u *povijesnim arhivima*.

Potrebno je obrazovati stručnjake za rad u pismohranama ili u povijesnim arhivima. Uz redovni ili dodiplomski studij, sa širokim mogućnostima izbornih predmeta i specijalizacije za obavljanje pojedinih zadataka u arhivskoj službi, potrebno je organizirati i poslijediplomski studij s pomoćnim povijesnim znanostima (za obradu staroga arhivskoga gradiva) i s predmetima za suvremeno upravljanje dokumentima.

Obrazovanje stručnjaka smatramo temeljnom pretpostavkom daljega razvoja arhivske službe i upravljanja dokumentacijom kod svih vrsta stvaratelja. Na početku istaknute zahtjeve: operativnost pojedinih organizacija, pravo na informaciju i zaštita arhivskih zapisa od trajnoga značenja kao općega kulturnoga dobra, danas je nemoguće postići bez obrazovanih stručnjaka.

U tom pravcu valja razmotriti i mogućnost da se promjenom Zakona utvrdi obveza da takvi stručnjaci budu zaposleni kod svih većih stvaratelja zapisa.

Nužnost takvoga pristupa nije potrebno detaljnije obrazlagati. Dovoljno je imati na umu nered u upravljanju zapisima na gotovo svim razinama.

Posebnu pozornost treba posvetiti obrazovanju za upravljanje elektroničkim zapisima. U tom pogledu moguće je primijeniti iskustva ostalih europskih zemalja, posebno modul obrazovanja *E-TERM: European training programme in electronic documents and records management*.

Prostor

Prostor je jedan od osnovnih preduvjeta uređene arhivske službe. Kada je riječ o prostoru, mislimo na količinu spremišnog i radnoga prostora te na fizičke značajke i funkcionalnost prostora, što mora odgovarati uvjetima zaštite arhivskoga gradiva (optimalni fizički uvjeti čuvanja arhivskoga gradiva, protupožarni, sigurnosni i protuprovalni sustavi).⁷

---

⁷ Usp. Vida Pavliček, Arhivske zgrade u Hrvatskoj: stanje i problemi (Referat na Savjetovanju arhivista u Trakošćanu, lipanj 2000). Rukopis.

Danas u Hrvatskoj ima 14 državnih arhiva (Hrvatski državni arhiv – HDA i 13 područnih državnih arhiva s ukupno 9 sabirnih centara). Svi arhivi ukupno koriste 46 arhivskih prostora (odvojenih zgrada), što znači da u prosjeku na jedan arhiv otpada 3,5 zgrade što je pokazatelj nekoncentriranosti arhivskoga gradiva u nekome mjestu u jednome prostoru. Namjenski prostor je građen jedino 1913. za tadašnji Zemaljski, a današnji Hrvatski državni arhiv i Sveučilišnu knjižnicu te 1980. za Državni arhiv u Karlovcu. HDA je 1996. godine dobio cijeli prostor zgrade nekadašnjega Zemaljskoga arhiva i NSK. Većina je arhivskih zgrada, prema tome, preuređena za arhive. Od tih zgrada 24 su objekta zaštićeni spomenici kulture (50% zgrada). Ukupna površina svih zgrada iznosi 50.785 m² od čega na spremišni prostor otpada 36.233 m². Većina zgrada nema osnovne uvjete koje suvremeni standardi pretpostavljaju za čuvanje arhivskoga gradiva (jedini moderan standardni prostor osiguran je u podrumu jedne zagrebačke gimnazije za spremište Državnog arhiva u Zagrebu).

Potrebno je ipak istaknuti da je u posljednjih 20 godina broj korištenih arhivskih zgrada odnosno prostora povećan s 29 na 46 (63% povećano), a ukupna kvadratura prostora porasla je s 27.904 m² na 50.785 m² ili za 82%. Količina arhivskoga gradiva u posljednjih 20 godina porasla je sa 75.504 d/m na 84.816 d/m ili 12,3%. Prema grubim procjenama količina arhivskoga gradiva nastaloga do 1970. godine (dakle, koje se prema Zakonu mora preuzeti u arhive) iznosi oko 44.000 d/m.

Premda podaci govore o trendu poboljšanja prostornih uvjeta, praktički se može reći da se radi samo o nekim arhivima, i to: Hrvatski državni arhiv u Zagrebu dobio je cijelu zgradu na Marulićevu trgu 21 (bivša zgrada Arhiva i NSB), zatim Državni arhiv u Splitu (dobio je prostor bivšega Vojnoga muzeja), a povećan je prostor Državnog arhiva u Rijeci za otprilike 2500 m². Znatno je povećan i spremišni prostor Državnog arhiva u Zagrebu s najmodernijom opremom, ali u neadekvatnome prostoru podruma jedne gimnazije. U sljedećim arhivima je neriješeno pitanje prostora: Sisak, Varaždin, Dubrovnik, Požega (sibirni centar), Nova Gradiška (sibirni centar), Šibenik (sibirni centar), Vinkovci (sibirni centar).

Povećanje prostora nije plod sustavne i usmjerene politike, nego pojedinačnih akcija. Stoga je potrebno u srednjoročnom i dugoročnom planu pristupiti sustavnoj i planskoj politici rješavanja prostora tako da on odgovara suvremenim standardima i potrebama arhiva. Usporedo s rješavanjem pitanja prostora potrebno je riješiti i pitanje vlasništva zgrada i načina financiranja.⁸

---

⁸ U procesu utvrđivanja vlasništva nakon demokratskih promjena 1990. postupalo se prema određenim provizorijima te danas postoje veoma šaroliki (i pravno nedefinirani) vlasnički odnosi nad zgradama državnih arhiva. Naime, korisnici "društvenoga vlasništva" automatski su se mogli upisati nakon 1990.

U srednjoročnome i dugoročnome planu u strategiji razvoja Republike Hrvatske potrebno je definirati rješenje prostora za *Hrvatski državni arhiv*. U dosadašnjim planovima razvoja Hrvatske problem rješenja prostora HDA se trajno postavlja, ali ne i rješava. S povijesnoga gledišta valja napomenuti da je već u vrijeme Drugoga svjetskoga rata bila donesena odluka da će se nakon završetka rata kao prvi značajan objekt izgraditi *Palača Hrvatskoga državnoga arhiva*. Zatim je 1971. donesena Odluka o učešću SRH u financiranju izgradnje četiriju kapitalnih objekata kulture od nacionalnoga značenja. U ta četiri objekta uvršten je i Arhiv Hrvatske (današnji: HDA). Dok su tri objekta već podignuta (NSK, SICU u Zadru i Muzej hrvatskih arheoloških starina u Splitu), HDA je i dalje ostao nedovršeni "*četvrti kapitalni objekt kulture od nacionalnoga značenja*". Konačno, posebnim Zakonom je 1995. godine zgrada na Marulićevu trgu 21 (nekada zgrada Arhiva i NSB) dodijeljena Hrvatskome državnome arhivu "*do izgradnje nove zgrade HDA*". Prema tome, i dalje ostaje na papiru u strategiji Republike Hrvatske izgradnja nove zgrade HDA. Konačno bi se trebalo jasno opredijeliti i stvoriti određeni plan što učiniti s tim objektom od nacionalnoga značenja, koji se praktički na papiru gradi već 60 godina. Sadašnji prostori HDA su nedostadni, ne odgovaraju uvjetima zaštite arhivskoga građiva i ne rješavaju probleme prostora. Zgrada na Marulićevu trgu već je gotovo potpuno ispunjena preuzetim arhivskim građivom i nema prostora za nova preuzimanja. Prema procjenama, građiva do 1970. izvan arhiva (koje prema Zakonu treba preuzeti) ima preko 25 km/d. Uz to potrebno je hitno riješiti i *prostor Hrvatske kinoteke*.

Hrvatski državni arhiv danas se nalazi na 3 lokacije u Zagrebu i dvije lokacije izvan Zagreba. U strategiji razvoja kulture Republike Hrvatske ovo pitanje treba postaviti kao jedno od prioritetnih razvojnih pitanja. Uz sadašnju zakonsku odredbu da će se izgraditi "nova zgrada HDA", postoje mogućnosti da se zadrži sadašnja zgrada, a izgradi nova zgrada, ili da se adaptiraju dvije zgrade na Marulićevu tregu za HDA ili pak da se ide gradnjom u podzemlju ispred sadašnje zgrade. O tome je potrebno što hitnije donijeti odluku i započeti s pripremnim radnjama. Napominjemo da su u posljednje vrijeme dvije zemlje u tranziciji, Češka i Mađarska, među prvim državnim investicijama podignule moderne arhivske zgrade.

---

kao vlasnici. Tako su se neki arhivi (11 arhiva) upisali kao vlasnici zgrada. Budući da su arhivi državne ustanove, iz toga slijedi da su te zgrade "državne". Dio arhivskih zgrada upisan je u vlasništvo gradova (12 slučajeva). Konačno, u 10 slučajeva u vlasništvo je upisana Republika Hrvatska ili neke druge institucije (županije, privatna poduzeća). Pojedine zgrade su pod zahtjevom za denacionalizaciju. Dio zgrada pak koriste s dragim korisnicima, ustanovama te pravnim ili fizičkim osobama. Tu šarolikost vlasničkih odnosa potrebno je pravno regulirati. S druge pak strane, Zakon iz 1997. u pogledu osiguravanja prostora je nedorečen i nedosljedan. Čl. 52. određuje da prostor za rad, spremišni prostor i opremu HDA osigurava Republika Hrvatska. Prostor za rad i spremišni prostor područnih državnih arhiva osiguravaju pak gradovi u kojima arhiv ima svoje sjedište, a opremu osigurava Republika Hrvatska.

Potrebno je još jednom preispitati opravdanost *postojećeg ustroja mreže područnih državnih arhiva*. On se temelji na činjenici da je Zakonom iz 1997. godine svo arhivsko gradivo nastalo do 1990. proglašeno "državnim vlasništvom", pa su državni arhivi nadležni za njegovu zaštitu, obradu i porabu. Uz to državni arhivi preuzimaju arhivsko gradivo koje ima državni značaj (ustanove MUP-a, sudstvo, državne institucije). Budući da Zakon određuje da gradovi u kojima je sjedište arhiva osiguravaju prostor, ne bi se smjelo dopustiti da osiguranje prostora za arhivsko gradivo u državnome vlasništvu ne bude riješeno. Ovo pitanje traži preispitivanje postojeće zakonske regulative i poduzimanje konkretnih mjera da se što prije riješi prostor za arhive (posebno u *Sisku, Varaždinu te u sabirnim centrima u Požezi i Šibeniku*).

Potrebno je odrediti vlasničke odnose, nadležnosti i obveze države i jedinica lokalne samouprave u osiguranju prostora.

5. PROBLEM MREŽE ARHIVSKIH USTANOVA

Postojeće zakonodavstvo omogućava stvaranje različitih arhiva: državnih arhiva, arhiva jedinica lokalne samouprave i uprave, specijaliziranih i privatnih arhiva koje mogu osnivati domaće pravne i fizičke osobe (čl. 49 Zakona).

U Hrvatskoj je već 1963. godine **utvrđena mreža arhivskih ustanova** s područjima njihove djelatnosti: Središnji državni arhiv u Zagrebu te regionalni arhivi: Bjelovar, Dubrovnik, Karlovac, Osijek, Pazin, Rijeka, Sisak, Slavonski Brod, Split, Varaždin, Zadar, Zagreb (NN 28/1963). Godine 1999. osnovan je i arhiv u Gospiću. Danas *uz središnji državni arhiv (HDA)* postoji i *13 državnih arhiva* koji djeluju na području RH.

Mišljenja smo da je potrebno mrežu državnih arhiva uskladiti s upravnom podjelom Republike Hrvatske. Konkretno, bilo bi neophodno u većini županijskih središta osnovati arhive. Posebno smatramo potrebnim da se arhivi osnuju u *Križevcima, Požezi i Šibeniku*. I povijesni i upravni značaj tih gradova traže da se oni u potpunosti uključe u mrežu državnih arhiva.

Mreža državnih arhiva pokriva i djelatnosti lokalne samouprave i uprave, pa ne postoje ni stručni ni financijski razlozi za osnivanje županijskih ili gradskih arhiva.

Međutim, uz mrežu državnih arhiva potrebno je poticati i osnivanje tzv. specijaliziranih arhiva, kao što su:

Arhivi sveučilišta. Primjerice, Zagreb kao sveučilišno središte je među rijetkim europskim gradovima čije sveučilište nema vlastiti arhiv, a čije osnivanje zahtijeva i autonomija sveučilišta.

Gospodarski arhivi, koji bi prikupljali gradivo privatnih poduzeća, banaka i trgovačkih društava, zahtjev su i promjene vlasničkih odnosa. Ti arhivi su u privatno-

me vlasništvu, pa je potrebno, možda i na tržišnim osnovama, osnivati takve arhive za određena područja.

Arhivi političkih stranaka, bilo da svaka stranka osnuje svoj vlastiti arhiv ili da se osnuje središnji arhiv za više političkih stranaka i nevladinih organizacija.

Arhivi znanstvenih ustanova. Primjerice, Institut Ruder Bošković nema svoga arhiva na temelju kojega bismo mogli pratiti razvoj znanosti (osim preko objavljenih radova). Instituti u SAD-u imaju svoje arhive i uređeni sustav preuzimanja, vrednovanja i korištenja zapisa značajnih za povijest znanosti i čine važan segment sustava znanstvenih informacija.

Arhivi za pojedine medije, kao što su Hrvatski audiovizualni arhiv, Arhiv HRTV, Arhivi izdavačkih kuća:

Književni arhivi, primjerice pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Arhivi književnika se danas čuvaju na vrlo različitim mjestima (HAZU, državni arhivi, NSK).

Zbog osobitoga značenja posebnu pozornost treba posvećivati brizi za *crkvene arhive* te stvarati uvjete i pretpostavke za zaštitu izuzetno vrijednoga arhivskoga gradiva što se čuva u crkvenim institucijama.

6. TVARNA ZAŠTITA ARHIVSKOGA GRADIVA: LABORATORIJI ZA RESTAURACIJU I KONZERVACIJU TE LABORATORIJI ZA MIKROGRAFIJU

Jedna od značajnih funkcija arhiva je tvarna zaštita arhivskoga gradiva koja se provodi mjerama preventivne zaštite, konzervacije i zaštitnoga mikrofilmiranja.

Služba konzervacije i restauracije djeluje pri Hrvatskome državnom arhivu gdje je osnovan *Središnji laboratorij za restauraciju i konzervaciju*. Radionice za konzervaciju i restauraciju postoje u Pazinu, Zadru i Splitu.

Dalji razvoj ovisit će o opredjeljenju da li restauratorsku djelatnost dalje razvijati unutar arhiva ili se osloniti na tržišna načela i privatizirati tu djelatnost. Dosađanje iskustvo više govori u prilog tomu da je potrebno dalje razvijati Središnji laboratorij s eventualnom uspostavom mreža radionica (Slavonija – Dalmacija – Istra). Središnji laboratorij za restauraciju i konzervaciju ima ulogu istraživačkoga centra i osposobljen je za najsloženije restauratorske zahvate. Ostale radionice bi u takvoj organizaciji provodile manje zahvate.

Na razini države moguće je usmjeriti razvoj tako da se *osnuje zajednički Zavod/institut za restauraciju nosača zapisa* za bibliotečnu i arhivsku djelatnost. On bi mogao obavljati istraživanja na području zaštite nosača zapisa.

Središnji laboratorij za reprografiju i fotografiju. Ranije je bilo pokušaja da se osnuju laboratoriji za mikrografiju u različitim arhivima (Varaždin, Slavonski Brod, Karlovac, Rijeka, Pazin, Zadar, Dubrovnik). Nakon gotovo 30-godišnjeg rada tih laboratorija pokazalo se da su njihovi rezultati veoma slabi te je većina tih laboratorija, zbog neučinkovitosti, praktički ukinuta. Rezultat te analize pokazao je da jedino dobro organizirani laboratoriji s timom stručnjaka tehničara i uz dobru organizaciju daju dobre rezultate. Središnji laboratorij pri HDA je dao izvanredne rezultate i proveo nekoliko projekata, među kojima je sustavno snimanje matičnih knjiga RH. Svojom opremom, stručnošću i rezultatima rada spada među bolje laboratorije u Europi. Središnji laboratorij razvio je četiri područja rada: a) sigurnosno i zaštitno mikrofilmiranje, b) digitalizacija i c) fotografski laboratorij.

Polazeći od tih postavki, u daljnjoj strategiji sigurnosnoga mikrofilmiranja potrebno je raditi *na razvoju Središnjega laboratorija* koji bi preuzeo najvažnije projekte sigurnosnog i zaštitnog mikrofilmiranja za Republiku Hrvatsku i u tu svrhu nužno je:

- nabaviti *opremu za skeniranje za potrebe istraživača*, čime će se proces izrade korisničkih kopija pojednostaviti (nije potrebna kemijska obrada mikrofilmova),
- sustavno raditi na projektima skeniranja (katastar iz 19. st. i kartografska zbirka),
- *nastaviti s istraživanjem i usavršavanjem sustava reprografije* tako da se u sigurnosne svrhe primjenjuje mikrofilmiranje, a za korištenje skeniranje mikrofilmova (hibridni sustav),
- *prikupiti u Hrvatski državni arhiv master kopije* svega snimljenoga arhivskoga gradiva u Republici Hrvatskoj; mikrofilmiranjem ili sustavom *on line* omogućiti da svi područni državni arhivi dobiju arhivsko gradivo potrebno za istraživanje i kao nadopunu arhivskih fondova odnosno arhiva,
- *tehnički opremiti, zaposliti potrebne tehničare i financirati rad laboratorija* u područnim državnim arhivima (Zadar, Pazin, Dubrovnik),
- *stvoriti jedinstveno sigurno spremište* za mikrofilmove (master kopija) i digitalne zapise za sve arhive, ali po mogućnosti i za ostale ustanove u kulturi (biblioteke, muzeje).

7. ARHIVI I LEGISLATIVA

Arhivski zakon je donesen 1997. godine i u regulativi stručnih pitanja on preuzima dostignuća europskoga arhivskoga zakonodavstva, nastavljajući na dosadašnjoj praksi razvoja arhivske službe na području Hrvatske. U tom pogledu više od zapadnih zakonodavstava donosi odredbe o privatnim arhivima, polazeći od pretpostavke da je "arhivsko gradivo zaštićeno" bez obzira u čijem je vlasništvu ili posjedu.

Na temelju postojećega Zakona potrebno je izraditi i provedbene propise u arhivskoj struci te utvrditi standarde za zaštitu, obradu i porabu arhivskoga gradiva.

Posebno valja u postojećem Zakonu preispitati neka pitanja koja su važna za daljnji razvoj arhivske službe, kao što su:

- *administracija arhivske službe* – što veća profesionalizacija u arhivskoj službi;
- *jasnije isticanje jedinstvenosti arhivske službe*;
- preciznije utvrditi *vlasničke odnose* nad arhivskim gradivom iz kojih proistječu i financijske obveze;
- preispitati sadašnji ustroj koji preferira centralizaciju arhiva naspram *mogućnosti decentralizacije*;
- izrada *provedbenih propisa* u arhivskoj djelatnosti, posebno u vezi s elektroničkim zapisima.

8. ARHIVI I UPRAVA: MEDUOVISNOST I POVEZANOST

Hrvatska arhivska praksa i zakonodavstvo zastupaju i brane tijesnu povezanost arhiva i upravljanja spisima. Tu povezanost izražava arhivsko zakonodavstvo i praksa prema kojima su tekući spisi "arhivsko gradivo u nastajanju". Konkretno rečeno: nema arhiva budućnosti bez brige za dokumente – "memoriju" – koja danas nastaje. Arhivi i arhivisti u tom pogledu čuvajući dokumente i brinući se da se generacijama prenesu bitni sadržaji funkcija cjelokupnoga života, u nekome smislu "pišu povijest". Podsjetimo se riječi klasika arhivistike, sir Hilary Jenkinsona: "Dobar arhivist je možda najnesebičnije odan istini koju stvara moderni svijet". Iz takvoga poimanja proistjeće cjelokupna djelatnost dijela arhivske službe koji nazivamo "vanjska služba". "Vanjska služba" uređuje odnose arhiva i stvaratelja arhivskoga gradiva, ali samo u procesu brige za one spise koji imaju trajnu vrijednost i koje nazivamo arhivskim gradivom. Takva koncepcija temelji se na osnovnoj pretpostavci da bez brige za sadašnje pismohrane nema perspektive arhiva u budućnosti. Provedbeni zakonski propisi i sustav vrednovanja arhivskoga gradiva postupno su se razvijali. U najnovijem Pravilniku koji je priređen, predviđa se sustav vrednovanja na razini stvaratelja (kategorizacija stvaratelja), povezivanje klasifikacijskoga sustava s listom s rokovima čuvanja te davanje veće ovlasti spisovoditeljima – *records managerima* u izlučivanju i odabiranju gradiva.

Suvremeni razvoj arhivske službe pomiče suradnju arhiva i stvaratelja gradiva na sam početak nastanka spisa, a to znači u "uredsko poslovanje" – *Records Management*. Činjenica da arhivi danas nemaju nikakva utjecaja ni mogućnosti nadzora nad postupkom nastajanja spisa, što se regulira "uredskim poslovanjem" odnosno

"records managementom", imalo je dosta negativnih posljedica u zaštiti arhivskoga gradiva.

Postoji niz teorijskih i praktičkih postavki koje afirmiraju i postavljaju nužnim da se ojača i na nove osnove postavi suradnju i tijesnu povezanost arhiva i stvaratelja arhivskoga gradiva. Navedimo samo neke:

- suvremeno poimanje spisa kao "*continuum*": jedinstveni postupak ili "put" spisa u procesu od nastanka do davanja zapisa na korištenje, pri čemu kod nastanka, vrednovanja i korištenja suvremenih informatičkih zapisa pojam "*continuum*a" prerasta u jedinstven proces upravljanja informacijama;
- integracija funkcije upravljanja spisima i arhivskim gradivom;
- uvođenje elektroničke uprave i elektroničkoga poslovanja u proces klasifikacije i vrednovanja dokumenata postavlja se na sam početak – kod nastanka dokumenta.

Navedene teorijske i praktičke postavke pretpostavljaju novu ulogu arhiva, ali i preispitivanje lika suvremenoga arhivista.

Arhivi danas sve više sudjeluju u sljedećim funkcijama:

- u stvaranju *jedinstvenoga sustava spisovodstva (records managementa)*;
- u izradi *jedinstvenih klasifikacijskih (razredbenih) sustava*. Do sada su uredsko poslovanje i klasifikacijski sustavi bili u isključivoj nadležnosti uprave. Danas u tome arhivi preuzimaju inicijativu te stvaraju klasifikacijske sustave, koji sadrže *i rokove čuvanja pojedinih vrsta zapisa*.
- u stvaranju sustava *funkcionalnoga makrovrednovanja zapisa* (utvrđuju se ustave koje na različitim područjima obavljaju funkcije od temeljnoga značenja za državu: uprava, znanost, gospodarstvo itd.) i *funkcionalnoga mikrovrednovanja na razini stvaratelja i to na razini serije/niza*.

U Hrvatskoj još i danas postoji podijeljenost između uprave i arhiva. Uprava se brine za uredsko poslovanje i klasifikaciju dok se arhivi brinu za arhivsko gradivo u strogom smislu riječi – gradivo koje ima trajnu vrijednost. Ta podvojenost dovela je gotovo do raspada sustava uredskoga poslovanja odnosno records management-a. Nužna je tijesna suradnja koja bi, po našem mišljenju, morala imati polazište u Arhivskoj upravi odnosno Ravnateljstvu koje bi imalo interministerijalni karakter. Nedovoljna je današnja praksa da arhivi obavljaju samo nadzor nad arhivskim gradivom u nastajanju.

Primjeri europske i američke prakse pokazuju da arhivi trebaju preuzeti mnogo aktivniju ulogu u cjelokupnoj koncepciji stvaranja records management-a, klasifikacije, utvrđivanja rokova (i mjesta čuvanja) arhivskih zapisa u pojedinim fazama njihova "životnoga ciklusa" – od nastanka do porabe.

Primjerice danas u Europi:

- Arhivi iniciraju i sudjeluju u izradi pravnih propisa i stručnih standarda vezanih uz nove medije (pravno reguliranje svih pitanja vezanih uz mikrofilm i elektroničke zapise);
- Središnji državni arhivi preuzimaju brigu za elektroničke zapise. Indikativna je u tom pogledu politika nordijskih zemalja (Danske, Finske, Islanda, Norveške i Švedske), koje su pri *The Nordic Council of Ministers* osnovale i *The Nordic Council for Scientific Information* (NORDINFO). To Vijeće u nadležnost središnjih državnih arhiva stavlja:
  - Središnji državni arhiv ili Arhivska uprava daju uputstva za konverziju elektroničkih zapisa u standardizirani format
  - Arhivi omogućuju pristup elektroničkim sustavima koji su preuzeti u javni arhiv
  - Odabir medija za pohranu
  - Arhivi obavljaju fizičko sređivanje u svrhu trajnoga čuvanja.⁹
- Arhivi sudjeluju u ekipi stručnjaka koja koncipira i realizira sustav vođenja zapisa (*records management*).

9. ARHIVI I INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

Arhivi se susreću s informacijskom tehnologijom na više razina: informatizacija sustava obrade i izrade obavjesnih pomagala; digitalizacija arhivskoga gradiva; oblikovanje, stvaranje, vrednovanje i korištenje elektroničkih zapisa.

Dok su prve dvije funkcije izrazito arhivske, a u nekom smislu i "alat" arhivista, treća funkcija – briga za elektroničke dokumente – je jedan od novih zahtjeva i izazova suvremene arhivske službe, i to prvenstveno s obzirom na specifičnost novoga medija i problema koji on predstavlja za arhivsku službu.

Suvremene informacijske tehnologije su jedan od važnijih čimbenika razvoja arhivske službe. Arhivska djelatnost je i sama jedan od ključnih informacijskih servisa u društvu te stoga njezina djelotvornost neposredno ovisi o mjeri u kojoj će se prilagoditi zahtjevima suvremenog informacijskog okruženja i biti sposobna unaprijediti i prilagoditi svoje usluge zahtjevima korisnika s jedne i tehnološkim imperativima s druge strane.

Moguće je prepoznati nekoliko područja primjene informacijskih tehnologija u arhivskoj djelatnosti: *Razvoj informacijske i komunikacijske infrastrukture, Razvoj i uvođenje standarda za upravljanje dokumentima, razmjenu i trajnu zaštitu podata-*

---

⁹ Usp. The Preserve and Provide Acces to Electronic Records. Information concerning electronic records and archives in the Nordic countries. 1996.

ka, Izgradnja standardiziranih sustava i usluga za pristup i pretraživanje, Obrazovanje djelatnika koji sudjeluju u upravljanju dokumentima.

1. Razvoj informacijske i komunikacijske infrastrukture

Suvremene informacijske tehnologije sve više prodiru u svakodnevno poslovanje organizacija i sve više poprimaju obilježja i funkcije ključnoga poslovnog sustava o kojemu ovisi njihova uspješnost, a ne tek pogodnog sredstva za obavljanje određenih poslova. Proizvodi i usluge koje arhivi nude danas moraju biti dostupni u elektroničkom obliku i širokom krugu korisnika, prilagođeni postojećim tehnologijama, očekivanjima i navikama korisnika. To pak zahtijeva izgradnju i uvođenje informacijskih sustava koji obuhvaćaju sve poslovne funkcije arhiva i redizajn njihovih proizvoda i usluga u skladu s očekivanjima okruženja u kojem djeluju.

Informatizacija arhivske službe jedan je od prioriteta i preduvjeta za razvoj arhivske službe u Hrvatskoj u cjelini. Pri kraju smo izrade jedinstvenog informacijskog sustava (ArhIS) koji obuhvaća sve funkcije arhiva (nadzor nad stvarateljima, preuzimanje gradiva, obrada i opis arhivskog gradiva, korištenje i zaštita), te stvaranje jedinstvenih baza podataka (registar fondova za RH, vodiči za arhivsko gradivo i dr.).

Povezivanje arhivskih ustanova međusobno i njihovo uključivanje u europsku mrežu arhivskih ustanova (EUN) preko Interneta, omogućit će otvaranje arhiva svim potencijalnim korisnicima, tako da se u prvoj fazi pružaju informacije o arhivu i arhivskome gradivu, a s vremenom i samo gradivo koje se postupno digitalizira. U tome smo se opredijelili za tzv. hibridnu tehnologiju koja povezuje sustav zaštite i korištenja arhivskoga gradiva: u svrhu zaštite gradivo se mikrofilmira, a mikrofilmirano gradivo se digitalizira radi korištenja *on line*.

Kao pretpostavka za umrežavanje i razmjenu informacija neophodno je prihvaćanje međunarodnih standarda u arhivskoj djelatnosti, kako za normirane zapise (ISAAR/CPF) tako i za opis arhivskoga gradiva (ISAD/G).

2. Razvoj i uvođenje standarda za upravljanje dokumentima, razmjenu i trajnu zaštitu podataka

Od osobite važnosti je postupno razvijanje cjelovitog sustava za upravljanje dokumentacijom, koji će pored arhiva obuhvatiti i proces nastajanja dokumenata i rukovanje dokumentacijom u organizacijama – stvarateljima gradiva. Za ovo je potrebno pristupiti razvoju jedinstvenih standarda podataka i funkcija sustava te postupno umrežavanje sa stvarateljima arhivskoga gradiva i uspostavljanje komunikacije i suradnje u vrednovanju i obradi arhivskoga gradiva. Nepostojanje ovakvog sustava, kao elektroničke varijante uredskog poslovanja, jedna je od osnovnih zapreka

intenzivnijem uvođenju informacijskih tehnologija u poslovanje suvremene državne uprave i drugih organizacija.

Međutim, primjena informacijske tehnologije kod stvaratelja arhivskoga gradiva postavlja pred arhive nove zahtjeve, da pruže pomoć počevši od samoga projektiranja sustava za upravljanje dokumentima, do njihove zaštite i obrade. Razvoj arhiva mora ići i tome smjeru da stvori preduvjete da elektronički zapisi pojedinih stvaratelja mogu biti dostupni arhivima i drugim korisnicima kojima je uvid u te zapise potreban u poslovanju.

3. Izgradnja standardiziranih sustava i usluga za pristup i pretraživanje

Informatizacija arhiva je nužan preduvjet za otvaranje arhiva široj javnosti u skladu s općeprisutnim zahtjevom za transparentnosti državnih i drugih javnih službi i slobodnim pristupom informacijama. Usluga pretraživanja i pristupa traženim informacijama, uz primjerenu zaštitu interesa i prava pojedinaca i pravnih subjekata – što je uz zaštitu gradiva najvažnija društvena korist i usluga koja se očekuje od arhiva – mora sadržajem, oblikom i tehnološki biti prilagođena zahtjevima suvremenog informacijskog okruženja. U tom smislu je nužno razviti standardizirane mrežne usluge pristupa podacima o arhivskom gradivu (i samome gradivu) zasnovane na Internet tehnologijama, *on-line* baze podataka i postaviti standarde kvalitete ovih usluga koji neće biti niži od onih koje postižu drugi izvori informacija.

4. Obrazovanje djelatnika koji sudjeluju u upravljanju dokumentima

Postojeći programi obrazovanja za zvanja u arhivskoj struci velikim dijelom ne udovoljavaju zahtjevima i potrebama koje proizlaze iz primjene informacijskih tehnologija u arhivima. S druge strane, na tržištu ne postoje takvi stručnjaci s područja informacijskih znanosti koji bi mogli nadoknaditi ovaj nedostatak. Stoga je potrebna stanovita reforma programa obrazovanja arhivista i *records managera*, na temelju navedenih inicijativa unutar Europske Unije.

10. ARHIVI I DEMOKRATIZACIJA DRUŠTVA

Na kraju je potrebno istaknuti značenje arhiva u demokratizaciji društva. To je zahtjev u svim zemljama, ali on je posebno izražen u zemljama u tranziciji. Ulogu arhiva u demokratizaciji društva vidimo u tri aspekta: pravo na povijesnu istinu, pravo na punu informaciju i pravo na zaštitu ljudskih prava putem osiguranja i zaštite zapisa.

1. Već smo citirali tekst što ga je Odbor ministara Vijeća Europe prihvatio, Preporuku zemljama članicama o europskoj politici o dostupnosti arhivskoga gradiva, u kojoj se izrijeком navodi da "nijedna zemlja u potpunosti ne pripada demokratskom svijetu dok svi njeni stanovnici nemaju mogućnosti objektivne spoznaje ele-

menata vlastite povijesti". Bilo je vrijeme kada je pristup dokumentima bio povlastica samo "državnih povjesničara" – rekli bismo modernih dvorskih kroničara. Demokratizacija društva traži pretpostavku ravnopravnog pristupa povijesnim izvorima svim građanima. Arhivi tome zahtjevu trebaju odgovoriti tako, da obradom i izradom obavijesnih pomagala učine gradivo dostupnim svim istraživačima, ali isto tako da se sve više širi u Europi svijest o zajedničkoj arhivskoj baštini bez koje je nemoguće upoznati i vlastitu povijest. Pretpostavka za ujedinjenu Europu, u kojoj će ravnopravno sudjelovati svi narodi, traži da se bez obzira na regionalne ili političke unije, razvija ravnopravna suradnja u zaštiti i dostupnosti arhivske baštine kao zajedničke europske baštine.

2. Zakoni o pravu na informaciju koji danas postaju dio civilizacijskog razvitka u cijelome svijetu, stvorili su preokret i o ulozi arhiva u širenju demokratizacije društva i transparentnosti suvremenoga upravljanja. Preporuku o pravu na javne informacije uskoro će donijeti i Vijeće Europe, a načela Europske unije iznesena su u tzv. "Zelenoj knjizi". Pravo na informacije pretpostavlja uređeno "Uredsko poslovanje" – *Records Management*, obradu informacija kod njihova nastajanja, bez obzira na medij na kojemu se prenose, i njihovu dostupnost. To znači da sustav *Records managementa* mora omogućiti svakome građaninu potpuni i brzi uvid u zapise, a time i uvid u to kako država i javne ustanove obavljaju povjereni im posao. Moderna uprava u elektroničkome okruženju nezamisliva je bez urednoga upravljanja dokumentima i bez dovoljnog broja školovanih arhivskih stručnjaka koji će taj posao moći obavljati. U tom smislu novi poticaj i urednom poslovanju i brzom i punom uvidu trebala bi dati i primjena novoga međunarodnoga standarda za *Records Management*¹⁰.

3. Konačno, upravljanje dokumentima, poštivanje slobode pristupa informacijama i zaštita osobnih prava i prava države, u temelju su pravne države. Izvještaj koji je nedavno objavila Svjetska banka i *International Records Management Trust* pokazuje tijesnu vezu koja postoji između upravljanja informacijama i osnovnog načela pravne države: "Čuvanje dokumenata je temeljna djelatnost javne uprave. Bez dokumenata nema poštivanja prava niti prave odgovornosti".¹¹ Pristup potpunoj i pouzdanoj informaciji je *conditio sine qua non* svake transparentne, koherentne i djelotvorne uprave. Pravna država pretpostavlja proceduru kojoj je osnovna pretpostavka pisani dokument. Stoga je uređeno upravljanje spisima, sukladno međunarodnim standardima, pretpostavka vladavine prava i transparentnosti svih javnih poslova. Uređena arhivska služba obvezuje vlasti i upravu da vode računa o svojoj dje-

---

¹⁰ Međunarodni standard ISO 15489 "Information and Documentation – Records Management".

¹¹ Usp. *Information et bonne gouvernance. Une publication de la Direction du développement et de la coopération et des Archives Fédérales Suisses*. Umnoženo gradivo 2001.

latnosti i oni su nezaobilazni u provjeri djelovanja političkoga i administrativnog upravljanja. Politika upravljanja informacijskim resursima i dokumentacijom u državnoj upravi zajedno s arhivskom službom čine jedinstvenu cjelinu, pa su arhivi nezaobilazan instrumentarij pravne države.

ZAKLJUČAK

Hrvatska arhivska služba je dio europske arhivske službe i u svojoj koncepciji i u svome razvoju. Smatramo da je potrebno:

- stvaranje sustava upravljanja arhivima koji će integrirati funkcije upravljanja zapisima i upravljanja arhivskim dokumentima, čime će biti stručnim smjernicama, standardima i nadzorom osigurana zaštita arhivskoga gradiva kao kulturnoga dobra i osiguranje "pamćenja" sadašnjega vremena za buduća pokoljenja;

- osiguranje dovoljnoga broja profesionalnog osoblja – stručnjaka u pismohranama i u arhivima, koji će biti primjereno školovani i obrazovani za zahtjevan posao upravljanja dokumentima i upravljanja procesima i funkcijama arhiva;

- osiguranje prostora za zaštitu arhivskoga gradiva, kao temeljnim preduvjetom razvoja arhivske službe. Odluka o tome je donesena prvi put tijekom Drugoga svjetskoga rata (podizanje "Palače Hrvatskoga državnoga arhiva"), zatim Odlukom o učešću SRH u financiranju izgradnje četiriju kapitalnih objekata kulture od nacionalnoga značenja, među kojima je i HDA (1971), i konačno Zakonom iz 1995. godine koji naglasava potrebu izgradnje nove zgrade HDA. Uz izgradnju zgrade za HDA, ostaje obveza jedinica lokalne uprave i samouprave u suradnji sa središnjom državnom upravom osiguranja prostora za područne državne arhive;

- razvoj informacijske infrastrukture i izrada standarda za upravljanje i trajno čuvanje dokumenata.

Uređena moderna arhivska služba osigurat će da naše društvo ne upadne u amneziju – gubljenje pamćenja; ta je služba pretpostavka izgradnje demokratskoga društva i pravne države. U takvom društvu svatko ima pravo na informaciju, a uredno vođeni papiri osiguravaju transparentnost državne uprave i vladavinu prava. Konačno, arhivisti su čuvari memorije. Izavršit ću riječima kanadske arhivistice Barbare Craig: "Ukoliko nemate ništa na što možete pogledati unatrag, i to s ponosom, nemate ništa u što biste gledali naprijed s nadom".

Summary

**THE ARCHIVAL SERVICE IN CROATIA:
CURRENT SITUATION AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT**

Following a brief presentation of the development and of the current status of the archival service in Croatia, at the First Croatian archival congress, we shall present the prospects of its further development. Its development is the main topic of the Congress, which is why our presentation may serve as an introduction to the topic.

Croatia's modern archival service is a result of a long and continuous development which, from the institutional viewpoint, we can trace back to the beginning of the 19th century. During the period, the development of the archives was subject to many different influences of European archival services – French, Italian and Austrian in Dalmatia and Istria, while Austrian and Hungarian in *Banska Hrvatska* (Civil Croatia) and *Vojna krajina* (the Croatian Military Border). The service has been developing within a unique system as of 1945, when an organizational and theoretical base is created alongside with the foundations to a modern understanding of the archival service which does not concentrate exclusively on the past, guarding the archives as a part of the World's cultural heritage and a historical reference, but rather on the care for new archival material being created as well.

The legal terms related to the archival service in Croatia are determined by the Law on archival records and archives (1997), which sets a series of regulations for implementing and regulating the protection, processing, usage and appraisal of the records.

Croatia opted for a unique system of archival service. For it to be efficient it is necessary to create an administrative, supervisory, expert and scientific center (the archival administration), which will co-ordinate, direct and promote its development through expertise. Simultaneously, it is necessary to strive towards the decentralization of the service and the creation of specialized archives, in charge of various areas of activities (universities, the economy, the audiovisual media, etc.).

The modern understanding of the archival records as a continuum requires tight connection, co-operation and coordination on the part of the creators of the archival records and the archives. When saying that, we take as our basis the modern understanding according to which archivists and record managers belong to the same profession while having different responsibilities. A unique program of education with the possibility of specialization, and the responsibility of society to employ professionals – records managers – where the most important records are created – are also based on that. The path of development leads to expert record managers, who will manage records from their creation to the transfer to historical archives.

The latest it development requires the archives and the creators to be involved in the process of introducing information technology to the archive and in the care for the new electronic records in both theory and practice. This responsibility is included in the wider strategy of creating the so-called electronic business and electronic management in general, which requires not only the program and hardware base, but primarily a fully implemented legal, expert and personnel support system. The role of the archive in the concept of electronic business is of essential importance. It is necessary to pass a new Regulation on record management, which would incorporate the issues of digital document exchange, legal regulations and a classification system, which would include appraisal.

The archival service taking a new direction is not possible without meeting several basic conditions: the passing of legal regulations, setting an effective and modern education system and providing space. Still, the basic assumption is that the archival service is seen by society as being a part of cultural activity and a necessary pre-condition for establishing a modern administration in the electronic environment.

Keywords: archival science, informatization of archives, Croatia